

УДК 821.133.1.09:808.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-216-38>

**ПОЕТИКА РОМАНУ Л.-Ф. СЕЛІНА «ПОДОРОЖ НА КРАЙ
НОЧІ» ТА ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПРЕСІОНІСТСЬКИХ ЗАСОБІВ
У РОМАНІ ДЛЯ ЗОБРАЖЕННЯ ТОТАЛЬНОГО НЕГАТИВІЗМУ
ПОДІЙ ВІЙНИ**

**THE POETICS OF L.-F. CELINE'S NOVEL
«THE TRAVEL TO THE EDGE OF THE DARKNESS»
AND THE USE OF THE EXPRESSIONIST DEVICES
IN THE ROMANCE TO DESCRIBE THE TOTAL NEGATIVISM
OF THE WAR EVENTS**

Радавська О. М.,*orcid.org/0000-0002-9656-5246**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Статтю спрямовано на дослідження стильових особливостей роману Луї-Фердінана Селіна «Подорож на край ночі». З огляду на те, що експресіонізм був притаманний антивоєнній літературі доби Першої світової війни, контекст твору спонукає розглядати його крізь призму експресіоністичної естетики. У такому підході роман постає в новому світлі: окреслюються ключові риси експресіонізму в його змісті й формі, на рівні тематики та художніх прийомів. Особлива увага приділяється загостреній антивоєнній проблематиці. Твір насичений абсурдом, приглушеним криком, мотивами приреченості людства, безнадією, болем, полум'ям і смертю. Підвищена емоційна напруга, що виявляється через тривогу, страх, безвихідь, нервові напруження, страждання; фрагментарна побудова сюжету; а також використання образу вогню, який пронизує більшість епізодів роману. Загалом мотив вогню, типовий для більшості експресіоністських творів про війну, який символізує загибель, передсмертні муки, пекельні страждання, біль і кровопролиття. Нервові напруження передається через спотворення дійсності, деформації образів, до яких вдаються експресіоністи для посилення емоційного впливу й виразнішого відтворення страхів війни. Тому твір насичений іронією, самоіронією та гротеском, що підкреслює абсурдність світу й людського існування. Провідною стає інтонація крику. У тексті також втілено експресіоністський мотив самотності та фатальної приреченості людини. Проаналізовано стиль роману «Подорож на край ночі» Луї-Фердінана Селіна у контексті подій Першої світової війни. Дослідження засвідчує, що у французькій літературі, як і в інших європейських літературних традиціях, саме воєнні події стали найпотужнішим імпульсом для розвитку творчості в експресіоністській манері. Аналіз стилістики роману дає підставу стверджувати, що експресіоністський стиль синонімічний «поетиці вогню». Підпорядкування експресіоністському світогляду акцентує апокаліптичні моменти сприйняття, вогненна символіка стає домінантною й поступово позначається на інших засобах зображення.

Ключові слова: експресіоністична манера, експресіоністські прийоми, символіка вогню, викривлення, безглуздість буття.

The article examines the style of Louis-Ferdinand Celine in the novel «The travel to the edge of the darkness». The novel is analyzed through the lens of expressionism, a movement that emerged prominently in anti-war literature during World War I. Various interpretations of the work are considered, while the key expressionist features in both its content and form – at the levels of central ideas and artistic devices – are highlighted. In particular, the anti-war themes are emphasized. The novel abounds in the absurd, a stifled cry, the motif of doomed humanity, the futility of life, pain, fire, and death. Its heightened emotional intensity is conveyed through

© Радавська О. М., 2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

increased anxiety, fear, hopelessness, nervous tension, and suffering. The fragmented plot structure and the recurring image of fire—common in many expressionist depictions of war—symbolize death, agony, hell, torment, blood, and anguish. This nervous strain, leading to a distortion of reality, serves to amplify expressionist emotions and to render the horrors of war more vividly. The work is rich in irony, self-irony, and grotesque elements, emphasizing the absurdity of the world and of human existence. The impulse of a desperate cry prevails, while the expressionist themes of loneliness and human hopelessness are clearly articulated. The style of L.-F. Celine's novel «The travel to the edge of the darkness» is analyzed in relation to the events of the First World War. The study shows that in French literature, as well as in other European literatures, it was war that became the most effective incentive for creativity in the expressionist style. Analysis of the novel's stylistics gives reason to assert that the expressionist style is synonymous with the «the poetics of fire». The subordination to the expressionist worldview emphasizes apocalyptic moments of the perception, the fiery symbolism becomes dominant and gradually affects other means of the depiction.

Key words: the distinctive expressive manner, the techniques characteristic of expressionism, the symbolic representation of fire, the use of distortion, the element of absurdity.

Постановка проблеми полягає у тому, щоб «проаналізувати художню манеру роману «Подорож на край ночі» Луї-Фердінана Селіна крізь призму «поетики вогню» та обґрунтувати наявність у творі виразних рис експресіонізму. Йдеться про авторське бачення, яке відрізняється від усталених підходів до інтерпретації цього роману у вітчизняному й зарубіжному літературознавстві» [1, с. 114].

Аналіз останніх досліджень і публікацій полягає у тому, що проблемою виступає той факт, що в нашій країні модернізм упродовж тривалого часу ігнорувався, а значну частину творів цієї доби або не було ґрунтовно досліджено, або ж інтерпретовано тенденційно – з ідеологічних позицій. Щодо роману «Подорож на край ночі» Луї-Фердінана Селіна, інтерес до нього з боку радянської критики зумовлювався радше збігом історико-культурних обставин. Дослідники вбачали у творі передусім те, що відповідало їхнім очікуванням щодо тодішньої західної літератури, й тлумачили його у вигідному для себе руслі. «Однак після поїздки письменника до СРСР у 1936 році та публікації нарису «Моя провина» романіста було звинувачено в наклепі на радянську державу, а його творчість зараховано до буржуазної літератури. У 2000 році в Україні роман вийшов друком із ґрунтовною передмовою Дмитра Наливайка, у якій твір осмислено з позицій новітніх теоретичних підходів – передусім у контексті модерністської естетики» [2, с. 76]. Відтак аналіз сучасних досліджень і публікацій спирається саме на цю концептуальну інтерпретацію.

Метою розвідки є уточнення й аргументація положень про модерністський характер роману, а також акцентування уваги на його стильових особливостях.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи доробок Селіна, можна стверджувати, що французький роман у його творчості набув однієї з найрадикальніших форм оновлення. «Подорож на край ночі» визначають як твір із романтичними та автобіографічними рисами, позначений песимістичним світоглядом автора й близький до натуралізму. Водночас «новаторство роману полягає насамперед у потужному ефекті епічної деформації, поєднаному з елементами бурлеску. Особливо це виявляється в мовній тканині: розмовна стихія безпосередньо входить у текст із арго, грубуватістю, лексичною різкістю, спрощеним і фрагментарним синтаксисом, своєрідною «маленькою музикою» інтонацій. Через свідомо організований потік експресивної, інколи лайливої лексики автор передає власний протест проти абсурдності та нестерпності буття, сповненого хаотичних і випадкових подій. Селін формує ілюзію «народної» літератури, водночас демонструючи політичні мотиви, де анархічні настрої трансформуються в радикальні, суперечливі ідеї. За оцінками французької критики, його творчість постає як своєрідний акт екзистенційного бунту» [3, с. 109].

Дослідники вбачають жанровий прототип твору в крутійському романі, романі-подорожі. Але при цьому власне пригодницько-мандрівний аспект у творі тотально відсутній. Сюжет хаотичних мандрів стає типовим експресіоністським прийомом фрагментації зображення,

способом нагнітання негативу. Європа, Африка й Америка ніби об'єктивно дуже різні світи, а в Селіна однаково непривабливі, навіть огидні.

«Прагнення відкрити зворотній бік предмету, знайти красу у потворному, приховані безодні за гладенькою поверхнею благополуччя – це вираження характерної для експресіонізму потреби руйнувати загальноприйняті норми» [4, с. 114].

Л.-Ф. Селін чисто експресіоністською манерою описує зовнішність людей, надто часто порівнюючи їх із тваринами. Наприклад, старих мешканців притулку порівнює зі щурами: «Їхні пергаментні обличчя прилипали до вікон нашої їдальні. З очей текли слиз і гній, а самі вони скидались на старих пожадливих щурів» [5, с. 76]. Дрібний рабовласник порівнюється з кротом: його очі були пошкоджені від постійного перебування на палючому сонці, найменший проміньчик їх випікав: «<...> його очі на масному обличчі боялися усякого світла, <...> немовби висохли й попеклись <...> Він скидався на великого коростявого крота» [5, с. 109].

Фердінан як справжній експресіоніст відкидає та заперечує не лише війну, а й усе, пов'язане з нею, не боїться при цьому протистояти цілому світові: «Я заперечую війну не задля себе. Я просто відкидаю її геть разом з усіма людьми, що беруть у ній участь, я не хочу мати нічого спільного ні з ними, ні з нею. Навіть якщо їх буде дев'яносто п'ять мільйонів, а я сам, то помиляються все-таки вони, а я, Лоло, маю слухність, бо тільки я один знаю, чого хочу: я більше не хочу гинути» [5, с. 59]. Герой відгороджується від усього світу, нехай за маскою божевільня, але він упевнений у своїй правоті, упевнений у бажанні жити будь-що, а не згоріти у всесвітньому вогнищі війни. Своїми експресивними закликами Л.-Ф. Селін дуже схожий на Барбюса: будь-якою ціною зупинити війни та показати безглуздість того, що відбувається під час війн, адже найголовніше – це людське життя. На твердження Лоли, що лише боягузи та божевільні відмовляються воювати, Фердінан відповідає, що тоді хай краще живуть і виживуть самі тільки боягузи й божевільні, адже лише вони мають здоровий глузд, а «недоумки загинули нізащо! Абсолютно нізащо! Я це можу довести, докази вже готові. Важить тільки саме життя» [5, с. 59].

Фердінан узагалі не вірить у майбутнє. Однотумців хлопець знаходить у божевільні: це люди, які так само ховаються під маскою божевільня. Зневірливі речі пошепки проголошує капрал Преншар. Він не вірить у майбутнє своєї Батьківщини, яка запов'язалася приймати жертви своїх синів без докору сумління, приймає їхню смерть, як пожертву та поживу: «Батьківщина стала без міри поблажлива у виборі своїх мучеників. Фактично, вже немає чоловіків, негідних носити зброю, а надто – вмирати від неї» [5, с. 60]. Здивуванню його немає меж, коли навіть із нього роблять героя. Він уважав, що злочини його зганьбили, оскільки колись крадіжка призводила до громадського осуду, кари й ганьби, а тепер на крадіжку консервів заплющують очі, і його знову відправляють на фронт: «Куди ж ми котимось? <...> Досі в нашій країні дрібні злочини мали певні переваги – їх позбавляли патріотичної честі носити зброю. Та завтра все зміниться, я, злодій, завтра знову займу своє місце в окопах <...> Такий наказ <...>» [5, с. 60–61]. Капрала вже не вважають схибленим, це рішення прийнято з огляду на честь його родини. Преншар вважає це блюзнірством, оскільки він тепер буде решетом для куль, а коли загине, то честь його сім'ї неможливо буде відновити. Відчай, розпач, безвихідь, зневіра в майбутнє – усе це важким тягарем душить капрала. Чоловік експресивно вигукує: «Лягти гноєм у землю невідомого рільника – ось майбутнє справжнього солдата! <...> цей світ – величезна фабрика, де спроваджують на той світ!» [5, с. 61]. Державу та владу просто охоплює манія вбивства – і вона стає жакливим механізмом знищення людей, їх перетворюють на гарматне м'ясо. Вершальною сарказму в романі можна вважати інформацію, яка пронеслася всіма світськими салонами Парижа: божевільню тепер вважають справжнім осередком палкого патріотичного завзяття, «<...> вогнищем, де гартується любов до вітчизни» [5, с. 82]. Оскільки, на думку професора Бетомба, війна має сильний вплив на нервову систему, то людський дух може досягнути вершини одкровення, завдяки цьому психологи можуть проникнути в глибини психіки. Простіше кажучи, над людською психікою роблять дослідження, солдати виступають у ролі піддослідних

тварин, за їхньою психікою, скаліченою під час війни, спостерігають у божевільнях, а провідні вчені роблять відкриття й заробляють на цьому гроші. Ще раз звучить ідея роману, що людина повністю знецінена.

Преншар виголошує гасла, закликає широкі маси до освіти, доводить, що суспільству потрібні солдати-громадяни, які розумітимуться на політиці, голосуватимуть, читатимуть газети, лише тоді, свідомо зробивши свій власний вибір, воюватимуть, та й то найманцями за гроші. «А тих, хто не хоче ні різати, ні стріляти, смердючих пацифістів, – схопити й четвертувати! Вбивати тридцятьма різними способами – найефективнішими! Щоб навчилися жити <...>. Нехай їх легіонами послають на смерть, <...> і тільки на те, щоб батьківщина стала ще миліша <...>» [5, с. 62]. Сарказм перетворює мілітаристську риторику на справжні палаючі експресіоністські гасла про несправедливість та абсурдність дійсності.

Сказане підтверджує думку Д. Наливайка, що твір не належить до канону реалістично-натуралістичного роману кінця XIX – початку XX ст.: «На відміну від реалістів та натуралістів, його автор, сказати б, не вірить у реальність реального чи, точніше, в його традиційний онтологічний статус. У романі дійсність балансує на межі з ірреальним, що сприймається радше інтуїтивно, і постійно в ньому розчиняється» [6, с. 13].

Потрібно наголосити, що роман Л.-Ф. Селіна «Подорож на край ночі» містить виразні експресіоністські риси, особливо в першій частині, де яскраво виражено антивоєнний зміст, тут він органічно вписується в контекст західної повоєнної літератури про Першу світову війну, пов'язану з творчістю письменників «втраченого покоління». Ця частина частково лягає на концепцію «поетики вогню» та збігається з експресіонізмом. Але цей роман суттєво виділяється поміж інших творів про війну, у тому числі й за стилем. Друга частина характеризується антиколоніальною тематикою, у ній можна простежити багато марень, де ірреальне переплетене з реальністю. Головний герой довго перебуває в стані сну й марень (він хворіє на морську хворобу під час переїзду на кораблі, а також на пропасницю). Природне, неусвідомлене життя аборигенів, химерне, подвоєне, існує одночасно у двох вимірах. Це наближає стиль до сюрреалізму. Знову увиразнюється експресіонізм, коли головний герой потрапляє у велике місто. Там простежено тему самотньої людини у великому місті, конфлікт природного й технічного.

Третя та четверта частини мають соціально-побутову й психологічну тематику, але при цьому на першому плані – екзистенційна проблематика, абсурдність світу та людського буття, також присутній у кінці роману стильовий прийом «потік свідомості», де зображено внутрішній світ героя, який постійно переплітається з його снами, видіннями, із химерним світом образів на межі божевілля: «Тож я зупинявся на небезпечному краї божевілля, на його, так би мовити, узліссі <...>» [5, с. 312]. Упродовж усього твору простежено тотальне неприйняття людської екзистенції: «Аж раптом усе перекрутилося! Мене мов корчі схопили, все пішло шкереберть. Людські обличчя перекошувались. Люди стали терпкі, наче кислоти, й ще лихіші, ніж доти. Видершись, безперечно, надто високо, нерозважливо високо по шкалі здоров'я, я раптом упав перед дзеркалом, із пекучим жалем спостерігши, що старію» [5, с. 313]. Ніцшевську надлюдину Селін замінює на підлюдину: «Жах полягає в тому, що за дрібний загальний ідеал, за надлюдину, з ранку до вечора видає себе кульгава й нікчемна підлюдина» [5, с. 306]. «Експресіоністський проект оновлення людини ввібрав античну ідею катарсису, соціальні, апокаліптичні й універсалістські візії християнства, а також просвітницьку концепцію, яка саме перебувала в глибокій кризі і з якою експресіонізм вів полеміку» [7, с. 133].

Висновки. Роман «Подорож на край ночі» Луї-Фердінана Селіна «насичений атмосферою абсурду, придушеним криком, мотивами фатальної приреченості людства, безвиході існування, глибокого розчарування, відчаю й безсилля, болю, вогню та смерті. Сукупність цих елементів дає підстави стверджувати, що твір виразно позначений рисами експресіонізму. Поетика експресіонізму в романі виявляється через надзвичайну емоційну напругу, уривчасту композицію, іронію й самоіронію, гротеск, сарказм, абсурдистські та відразливо-натуралістичні сцени;

інтонація крику тут набуває майже буквального звучання. Натуралістичні й реалістичні епізоди органічно поєднуються з екзистенційними, експресіоністичними, сюрреалістичними, психологічними та соціально-побутовими мотивами. Вони співіснують і взаємодіють, формуючи складну філософську тканину тексту, де емоційні вибухи, гасла, події та характери персонажів підпорядковані ідеї життя як мандрівки до межі – від народження до смерті. Це буття постає жорстоким, хаотичним і позбавленим сенсу».

Отже, аналіз стильової своєрідності роману Селіна в контексті подій Першої світової війни засвідчує, що саме війна у французькій літературі, як і в інших європейських літературах, стала потужним імпульсом для розвитку експресіоністської естетики. Найпереконливіші твори цього напрямку створювали безпосередні учасники воєнних подій. Селін працював над романом уже з часової дистанції, однак рушійною силою його письма було не прагнення до об'єктивної реконструкції фактів, а глибока ненависть до війни, яку її свідки пронесли через усе життя. Саме воєнний досвід зумовлює появу «стилістики крику» – потреби виголосити наближення апокаліпсису, глобальної катастрофи, передати безумство світу й протест проти жорстокого й абсурдного світопорядку. У романі «Подорож на край ночі» відчутне епічне начало, ракурс панорамного бачення подій, який подовжує зображення й не завершується кінцем війни. Повоєнний світ постає не менш страшним, ніж воєнний. Луї Фердінан Селін активно застосовує інтонацію крику, який пов'язаний із божевільям. Воно раціональне і починається від свідомого засудження світу, як тотально нераціонального. Світ божевільний, отож і людина має право прикидатися божевільною. Водночас крик Л.-Ф. Селіна часто переходить у лайку, брутальність та цинізм. Твір насичений натуралістичними епізодами, що підсилюють його викривальний пафос. Це викриття має загострено сатиричний характер, тому художня палітра постійно варіюється: автор засуджує як світ загалом, так і людину зокрема. У його інтерпретації немає окремих винуватців – відповідальність покладається на всіх.

Аналіз стилістики роману дає підставу стверджувати, що експресіоністський стиль синонімічний «поетиці вогню». Підпорядкування експресіоністському світогляду акцентує апокаліптичні моменти сприйняття, вогненна символіка стає домінантною й поступово позначається на інших засобах зображення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Радавська О. М. Експресіоністські засоби в романі Луї-Фердінана Селіна «Подорож на край ночі». Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. *Філологічні науки. Літературознавство*. 2013. № 28. С. 114–119.
2. Радавська О. М. Поетика роману Луї-Фердінана Селіна «Подорож на край ночі». Актуальні проблеми міжкультурної комунікації: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, Луцький національний технічний університет). Луцьк : ІВВ ЛНТУ, 2024. С. 76–80.
3. Vaudin H., Bourgeois R. De Proust au nouveau roman. Paris : Masson et Cie, 1971. 230 p.
4. Фіськова С. Деформування світу як спосіб виживання в ньому. Експресіонізм: збірник наукових праць. Львів, 2002. С. 105–118.
5. Селін Л.-Ф. Подорож на край ночі. Київ : Юніверс; Харків : Фоліо, 2000. 368 с.
6. Наливайко Д. С. Луї Селін і його роман «Подорож на край ночі». Селін Л.-Ф. Подорож на край ночі. Київ; Харків, 2000. С. 5–16.
7. Гаврилів Т. Зацитована апокаліпса: апокаліптичні ігри та візії експресіоністичного авангарду в Німеччині. Експресіонізм : збірник наукових праць. Львів, 2005. С. 131–151.

Дата першого надходження статті до видання: 23.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.04.2026